

QO‘RQUV, SIR VA NOMA‘LUMLIKKA OID ESTETIK VA FALSAFIY
QARASHLAR

Rustamov Orifjon Mirzokulovich

SamSIFL, Roman-german tillari fakulteti, Filologiya va tillarni oqitish (nemis tili)

kafedrasi oqituvchisi

orifjonrustamov7@gmail.com

Xasanova Durдона Shavkat qizi

SamDChTI, Roman-german tillari fakulteti, Filologiya va tillarni oqitish (nemis tili)

yonalishi

3-bosqich talabasi, 2302-guruh

xasanovadurdona0499@gmail.com

+998505530499

Annotatsiya: Mazkur maqolada nemis romantizmi adabiyotida qo‘rquv, sir va noma‘lumlik motivlarining estetik hamda falsafiy jihatlarini tahlil qilinadi. Romantik yozuvchi va rassomlar tomonidan “g‘ayritabiiylik” (“das Unheimliche”) konsepsiyasining qo‘llanishi, uning inson psixologiyasi, ichki kechinmalari va estetik tajribaga ta’siri yoritiladi. Shuningdek, Immanuel Kant, Sigmund Freud, Arthur Schopenhauer va Søren Kierkegaard ning falsafiy qarashlari asosida romantizm qo‘rquv va noma‘lumlikning mohiyati tahlil etiladi. Maqolada romantik adabiyot va san’atda tabiat, tush, ong osti hamda ekzistensial ziddiyatlarning tasviri orqali estetik va psixologik ta’sirning shakllanishi ko‘rsatib beriladi.

Kalit so‘zlar: nemis romantizmi, g‘ayritabiiylik, qo‘rquv, sir, noma‘lumlik, estetika, falsafa, psixologiya, ekzistensializm, romantik adabiyot, ong osti, estetik tajriba, psixologik ziddiyat, tabiat motivlari.

Qo‘rquv, sir va noma‘lumlikka oid estetik hamda falsafiy qarashlar nemis romantizmining markaziy mavzularidan biri bo‘lib, u nafaqat adabiyotda, balki tasviriy san’atda ham muhim o‘rin egallaydi. Romantizm estetikasida noma‘lumlik oddiy qo‘rquv manbai sifatida emas, balki insonning idrok va bilish chegaralarini o‘rganish vositasi sifatida tushuniladi. Mualliflar va rassomlar “g‘ayritabiiylik” elementlaridan ataylab foydalanib, tanish va begona o‘rtasida keskinlik yaratganlar. Bu esa o‘quvchi yoki tomoshabinda ham hissiy, ham aqliy jarayonlarni faollashtiradi.

Falsafiy jihatdan romantizm davridagi qo‘rquv hodisasi Immanuel Kant ning estetik tajriba haqidagi qarashlari bilan bog‘lanadi. Kant “ulug‘vorlik” (“das Erhabene”) hissi hayrat va dahshatning uyg‘unligi bilan chambarchas bog‘liq ekanini ta’kidlaydi. Shu ma’noda “g‘ayritabiiylik” insonni o‘zining idrok va baholash usullarini qayta ko‘rib chiqishga majbur qiladigan estetik ta’sir uyg‘otadi. Romantik ma’nodagi qo‘rquv buzuvchi emas, aksincha, yaratuvchi kuch hisoblanadi: u inson mavjudligi, bilish imkoniyatlari chegarasi va ichki ziddiyatlar haqida yangi tushunchalar sari yo‘l ochadi.

Sigmund Freud o‘zining “Das Unheimliche” (1919) maqolasida “g‘ayritabiiylik” tushunchasini o‘rganib, uni aslida tanish bo‘lgan narsaning birdaniga begona tuyulishi sifatida izohlaydi. Bu esa insonda ruhiy bezovtalik va qo‘rquv hissini uyg‘otadi. Romantik yozuvchilar ushbu konsepsiyani adabiyotda qo‘llab, kundalik vaziyatlar, makonlar yoki obrazlarga yashirin xavf va jumboqlilik hissini beruvchi nozik o‘zgarishlar kiritganlar. E.T.A. Hoffmann ning “Der Sandmann” asari bunga eng mashhur misollardan biridir. Asarda kundalik hayot elementlari g‘ayritabiiy motivlar orqali buzib ko‘rsatiladi va o‘quvchi bir vaqtning o‘zida ham hayratlanadi, ham qo‘rqadi.

Estetik nuqtai nazardan romantizmga “g‘ayritabiiylik” insonni ambivalent holatga — ya’ni qo‘rquv va qiziqish birlashgan ruhiy holatga — olib kiradi. Tashlandiq manzaralar, tumanli o‘rmonlar yoki qorong‘i qal’alar tasviri tomoshabinda kuchli hissiy rezonans uyg‘otadi va uni qahramonlarning ichki psixologik dunyosiga olib kiradi. Caspar David Friedrich ning peyzaj asarlarida tuman, yorug‘lik va soya kontrastlari hamda yolg‘iz inson obrazlari markaziy o‘rin tutadi. Bu esa estetika va psixologik ta’sir o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni yorqin ko‘rsatadi. “G‘ayritabiiylik”ning vizual ifodasi hikoyadagi keskinlikni kuchaytiradi va ko‘p qatlamli estetik tajriba yaratadi.

Adabiy va san’atdagi o‘lchamdan tashqari, sir va noma’lumlik haqidagi falsafiy mulohazalar ham muhim ahamiyatga ega. Novalis va boshqa romantik mutafakkirlar sirli narsalarda ratsionallik va empirik ilm-fandan tashqaridagi yashirin hamda ong osti dunyosini ifodalash imkoniyatini ko‘rganlar. Bu yerda noma’lumlik ichki holatlar, yashirin hissiyotlar va ekzistensial savollarni o‘rganish vositasiga aylanadi. Ko‘rinadigan va ko‘rinmaydigan, tanish va begona o‘rtasidagi qarama-qarshilik nafaqat estetik keskinlikni, balki inson tajribasining mohiyati haqidagi mulohazalarni ham yuzaga chiqaradi.

Falsafiy qarashlar Arthur Schopenhauer va Søren Kierkegaard ning asarlarida ham davom ettirilgan. Shopenhauer qo‘rquvni hayotning noaniqligi va dunyoning boshqarib bo‘lmasligi ifodasi sifatida tushuntiradi. Kierkegaard esa ekzistensial qo‘rquvni (“cheksizlik oldidagi qo‘rquv”) insonning o‘zini anglashi va individual erkinligi uchun zarur shart deb biladi. Romantik yozuvchi va rassomlar ushbu falsafiy qarashlarni o‘zlashtirib, “g‘ayritabiiylik” va sirlilik estetik hamda bilish nazariyasiga oid vazifani bajaradigan adabiy olamlarni yaratganlar.

Adabiy amaliyotda bu tush va reallik, hayot va o‘lim, tanish va begona o‘rtasida tebranib turuvchi qahramonlar orqali namoyon bo‘ladi. Ushbu ambivalentlik psixologik holatlar, axloqiy ziddiyatlar va ekzistensial muammolarni chuqurroq tahlil qilish imkonini beradi. Shu bilan birga, tabiatning qahramonlarning ichki dunyosini aks ettiruvchi vosita sifatidagi roli ham yaqqol namoyon bo‘ladi: tuman, o‘rmonlar, suv manzaralari va xarobalar qo‘rquv, sog‘inch va sir hissining ramziy ifodasiga aylanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

- 1.E.T.A. Hoffmann. Der Sandmann. Berlin: Reclam Verlag, 1816.
- 2.Novalis. Hymnen an die Nacht. Leipzig: Insel Verlag, 1800.
- 3.Immanuel Kant. Kritik der Urteilskraft. Berlin: Suhrkamp Verlag, 1790.

- 4.Sigmund Freud. Das Unheimliche. Wien: Internationaler Psychoanalytischer Verlag, 1919.
- 5.Arthur Schopenhauer. Die Welt als Wille und Vorstellung. Leipzig: Brockhaus Verlag, 1819.
- 6.Søren Kierkegaard. Der Begriff der Angst. Kopenhagen: Reitzel Verlag, 1844.
- 7.Caspar David Friedrich. Landschaftsbilder der Romantik. Dresden: Kunstverlag, 1820.
- 8.Safranski, Rüdiger. Romantik: Eine deutsche Affäre. München: Hanser Verlag, 2007.
- 9.Beutin, Wolfgang. Deutsche Literaturgeschichte. Stuttgart: Metzler Verlag, 2013.
- 10.Schneider, Manfred. Das Unheimliche und die Romantik. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1995.